

УДК: 81'23

DOI: 10.31470/2786-6327/2023/3/154-165

Юлія Кролівець

доктор філософії зі спеціальності Психологія,
старший викладач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
yuliadiadiusha@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2476-5772>
(вул. В. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, Україна)

**РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВИХ МОТИВІВ ПОБУДОВИ РОЗПОВІДЕЙ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Мета статті полягає в презентації результатів діагностики мотивів побудови розповідей дітьми середнього та старшого дошкільного віку, описі психотехнологій й психотехнік розвитку мовленнєвих мотивів та їх впливу на мовленнєві мотиви дітей дошкільного віку. Результати дослідження розкривають особливості та рівні сформованості мовленнєвих мотивів дітей дошкільного віку, характеристики мотивів згідно з виокремленими рівнями; специфіку розробленої та апробованої психодидактичної технології розвитку мовленнєвої мотивації в дітей та її вплив на утворення мотивів розповідання. Виявлено, що представлена психотехнологія та комплекс інших розвиваючих заходів позитивно впливають на розвиток мовленнєвих мотивів дошкільників, а саме: нестійкі, несамотійні мотиви розповідного мовлення дітей змінюються на стійкі, самотійні й соціально спрямовані на реалізацію спілкування й навчально-мовленнєвої діяльності; у дошкільників виникає прагнення до мовленнєвого самовираження; усвідомлений образ передбачуваного (бажаного) результату розповіді стає усвідомленою метою, яка починає спрямовувати їхні мовленнєві процеси; у дітей старшого дошкільного віку з'являються елементи смислоформування – довільної та усвідомленої реалізації мотивів-цілей.

Ключові слова: мовленнєві мотиви, діти дошкільного віку, розповідне мовлення, розповідь, психотехнології.

Yuliia Kroliets

Phd in Psychology, Lecturer of the Department of Psychology and Pedagogy
of Preschool Education Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
E-mail: yuliadiadiusha@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2476-5772>
(30, Sukhomlynsky str., Pereiaslav, 08401, Ukraine)

**DEVELOPMENT OF SPEECH MOTIVES FOR THE CONSTRUCTION OF STORIES IN
PRESCHOOL CHILDREN**

The purpose of the article is to present the results of diagnosis of the motives for constructing stories by children of middle and senior preschool age, a description of psychotechnologies and psychotechniques for the development of speech motives and their influence on the speech motives of preschool children. Research results are revealing the peculiarities and levels of formation of preschool children's speech motives, the characteristics of motives according to the identified levels; the specifics of the developed and tested psychodidactic technology for the development of speech motivation in children and its influence on the formation of speech motives. The presented psychotechnology and a set of other developmental measures have a positive effect on the development of preschoolers's speech motives, namely: unstable, non-independent motives of children's narrative speech are changed to

stable, independent and socially aimed at the implementation of communication and educational-speech activity; preschoolers have a desire for verbal self-expression; the perceived image of the intended (desired) outcome of the story becomes a conscious goal that begins to direct their speech processes; in children of senior preschool age have elements of meaning formation – arbitrary and conscious realization of motives-goals.

Key words: *speech motives, preschool children, narrative speech, storytelling, psychotechnologies.*

Постановка проблеми. Бажання вербально самовиразитися виникає в дошкільному віці й задоволення цієї потреби сприяє виформовуванню мотивів. Мотивація, за Л. С. Виготським, є першою фазою утворення мовлення. Учений зазначав, що думка народжується з мотивуючої сфери свідомості, охоплюючи прагнення і потреби, інтереси і спонування, афекти й емоції (Виготський Л., 2011). Тобто, мотивація є найглибшим початковим моментом формування висловлювання, пов'язаного з бажанням чіткіше сформулювати свою думку (Калмикова Л., 2011). Мотиви, які актуалізують мовлення самого комунікатора, за словами О. О. Леонтьєва «спрямовані безпосередньо або на задоволення бажання дізнатися про щось цікаве чи важливе, або на подальший вибір способу поведінки, способу дії» (Леонтьєв А., 1974: 22), зокрема мовленнєвої дії. Мотиви виникають із потреби у смислоформуванні і смислоформуванні (Калмикова Л., 2011).

Особливої актуальності набуває проблема розвитку мовленнєвих мотивів дітей старшого дошкільного віку, оскільки враховуючи сучасні умови суспільства (політико-економічна нестабільність, карантинні вимоги, війна, переведення закладів освіти на дистанційне навчання) живе спілкування мінімізується й на заміну йому приходять віртуальне спілкування (висловлювання), яке більш просте, зжате та скорочене. Тому важливо формувати пізнавальні мовленнєві мотиви в дітей починаючи з дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку вітчизняної та світової науки дослідження присвячені проблематиці вивченню мовленнєвих мотивів у дітей дошкільного віку майже відсутні. Як відзначають науковці Л. О. Калмикова, І. В. Волженцева, Н. В. Харченко, І. В. Мисан у своєму дослідженні (Kalmykova L. et al., 2019), що сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок, які висвітлювали б фундаментальні і прикладні аспекти проблематики мовленнєвих мотивів взагалі не існує. Лише в публікаціях класиків психології Л. С. Виготського, І. О. Зимньої, О. О. Леонтьєва, О. Р. Лурії, С. Л. Рубінштейна «мотивація мовлення скоріше ставиться й актуалізується у зв'язку з моделюванням процесу породження мовлення, ніж вирішується в теоретико-методологічному чи емпіричному планах» (Kalmykova L. et al., 2019).

Сучасні дослідження розвитку мотивів спрямовані на вивчення навчальної мотивації, а не мовленнєвої (Дзюбка Л. & Гриценюк Л., 2011; Попиченко С., 2016; Омері І. та ін., 2016-2017; Остолош К., & Іванова В., 2018 та ін.).

Перше сучасне дослідження присвячене проблематиці діагностики й розвитку мовленнєвих мотивів здійснено групою науковців таких як: Л. О. Калмикова, І. В. Волженцева, Н. В. Харченко, І. В. Мисан, яке опубліковане 2019 році (Там само). В означеній праці авторами представлено особливості мотивації дитячих розгорнутих висловлювань і мотивів, характерних для мовлення дітей дошкільного віку та встановлено зв'язок між станом розвиненості мотивів мовлення й станом розвитку операцій лексико-граматичного структурування висловлювань.

Отже, відсутність наукових розвідок присвячених діагностуванню та розвитку мовленнєвих мотивів спричинили вибір обраної теми дослідження.

Мета статті полягає в презентації результатів діагностики мотивів побудови розповідей дітьми середнього та старшого дошкільного віку, описі психотехнологій й психотехнік розвитку мовленнєвих мотивів та їх впливу на мовленнєві мотиви дітей дошкільного віку.

Завданням дослідження було:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз психологічних й психолінгвістичних досліджень, присвячених еволюції мовленнєвих мотивів дітей дошкільного віку.

2. Виокремити й обґрунтувати показники вивчення мовленнєвих мотивів дітей та підібрати релевантний психодіагностичний інструментарій.

3. Виявити стан та рівні розвитку мовленнєвих мотивів побудови розповідей у дітей дошкільного віку.

4. Розробити й апробувати психотехнологію розвитку мовленнєвих мотивів у дітей в зоні найближчого – перспективного – мовленнєвого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Згідно з теоретичними положеннями означеної проблематики нами було виокремлено наступні показники за якими здійснювалося дослідження:

1) *сталість і самостійність мотивів* – це незмінність, постійність мовленнєвих мотивів. Виникнення сталості сприяє зменшенню мінливості й ситуативності мотивів; виражається в тривалості збереження відносно інтенсивного інтересу до процесу розповідання. Суб'єкт мовлення регулює вибір – виконувати чи не виконувати або наскільки якісно і вчасно виконувати певне мовленнєве завдання.

2) *пізнавальна спрямованість* мовленнєвих мотивів (проявляється в самостійних мовленнєвих діях дитини з пошуку рішень комунікативних завдань, у запитаннях щодо способу побудови розповіді).

3) *соціальна спрямованість* мотивів (виявляється в прагненні до контактів з однолітками й отриманні від них оцінок, прагненні до колективної роботи і до усвідомлення раціональних способів її здійснення) (Дзюбка Л. & Гриценюк Л., 2011).

При вивченні в дітей операцій *виникнення мотивів, самостійного управління своєю мотивацією, вияву інтенсивного інтересу до процесу розповідання та вербального контактування дітей з учасниками комунікативного процесу* відповідно до показників *сталість і самостійність мотивів, пізнавальна спрямованість мотивів, соціальна спрямованість мотивів* мотиваційно-інтенційного критерію використовувалися методики: «*Діагностика операцій виникнення мовленнєвих мотивів*» Л. О. Калмикової (Калмикова Л., 2016: с. 43–47) та *Субтест «Взаємозв'язок вербальної та невербальної інформації» Гейдельбергського тесту Х. Грима та Х. Шелера* (Засекіна Л. & Засекін С., 2008: с. 126–128).

В експерименті взяли участь 247 дітей середнього дошкільного віку (126 осіб 4–5 років) та старшого дошкільного віку (121 особа 5–6 років) ЗДО № 9 «Сонечко», ЗДО № 7 «Берізка» м. Переяслав, ЗДО «Дубок» Черкаської обл. та ЗДО «Берізка» Черкаської обл. Дослідження здійснено згідно з етичними стандартами.

За результатами експерименту виявлено, що в процесі створення розповіді діти відволікаються, відходять від теми, згадуючи окремі події з власного життя. У 4,04 % дітей до початку продукування наративу є інтерес, однак у процесі розповідання цей інтерес згасає. 83,94 % дітей середнього та 85,02 % старшого дошкільного віку із 247 опитаних подобається розповідати, проте 74,89 % дітей обох груп вибрали б у ситуації вибору виконання інших видів діяльності, наприклад, гратися, малювати, бігати тощо. 21,50 % дітей середніх та 40,06 % дітей старших груп ЗДО погодилися скласти історію не тому, що в них виникла потреба висловитися, а тому, що запропонував їм це вихователь. 21,42 % дітей середнього та 39,67 % дітей старшого дошкільного віку виявляють пізнавальну спрямованість у власній мовленнєвій поведінці. Вони намагаються виконати мовленнєві завдання правильно, ставити запитання досліднику, якщо в них виникають труднощі в реалізації експериментальних завдань.

Діти помиляються у визначенні схожих емоційних станів людини, наприклад, замість емоції радості вони вказують на емоцію суму, замість емоції здивування – емоцію злості (11,11 % і 6,61 % дошкільників). Допускають незначні помилки, коли замість емоції радості обирають емоцію сміху (18,25 % і 14,04 %), або на емоцію суму вказують емоцію злості, розчарування (15,87 % і 12,39 %) та ін.

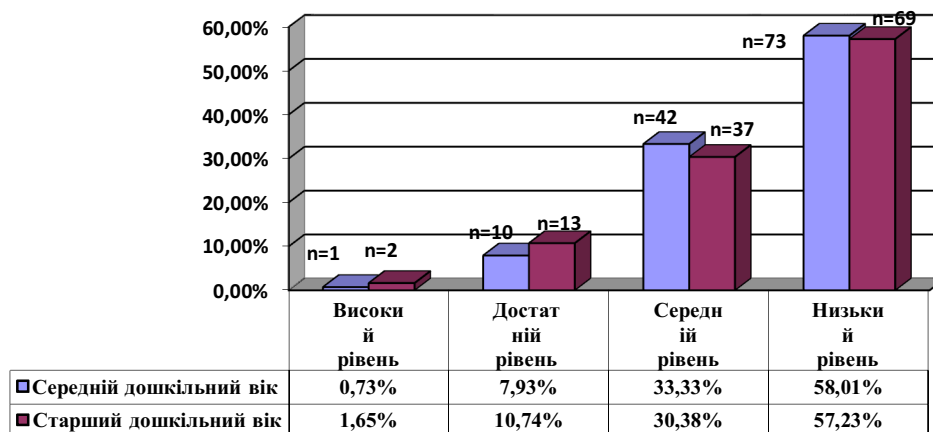
Результати діагностики операцій виникнення в дітей мовленнєвих мотивів дали змогу виявити чотири рівня їхнього розвитку (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток операцій виникнення мовленнєвих мотивів у дітей середнього й старшого дошкільного віку

Показники	Рівні розвитку	Діти середнього дошкільного віку n=126	%	Діти старшого дошкільного віку n=121	%
Самостійність	Високий	0	0,00	0	0,00
	Достатній	6	4,76	10	8,26
	Середній	44	34,93	38	31,40
	Низький	76	60,31	73	60,33
Стійкість	Високий	0	0,00	2	1,65
	Достатній	17	13,50	19	15,70
	Середній	29	23,01	22	18,14
	Низький	80	63,49	78	64,51
Розуміння Емоційного стану людей	Високий	3	2,38	5	4,13
	Достатній	7	5,55	10	8,26
	Середній	54	42,87	51	42,16
	Низький	62	49,20	55	45,45

Рівні розвитку мовленнєвих мотивів дітей середнього та старшого дошкільного віку розкрито на рис. 1.

Рис. 1. Рівні розвитку мовленнєвих мотивів у дітей середнього й старшого дошкільного віку

За рис. 1, до високого рівня розвитку операцій виникнення мовленнєвого мотиву (перша група) віднесено 0,73 % дітей середнього та 1,65 % дітей старшого дошкільного віку, у яких яскраво виражені комунікативно-мовленнєві потреби, самостійність та стійкість мотивів, мотивація досягнення. Діти створюють програми розповідей на тлі зорового образу, підкріпленого позитивними емоціями та інтересом дітей, в основі якого лежать або добре відомі їм події, ситуації, або життєвий досвід – образ результату висловлювання. Дошкільники можуть змінювати власну мовленнєву поведінку відповідно до ситуації, у якій перебувають, вони розуміють мімічні коди емоційних станів людей, а саме емоції радості, сміху, суму, розпачу та ін.; правильно номінують 5–7 із семи запропонованих їм емоційних станів. Діти, які віднесені до означеної групи, досягнули рівня розвиненості більшості операцій, потрібних для контекстного смислоформування й смислоформування.

До достатнього рівня розвитку операцій виникнення мовленнєвого мотиву (друга група) віднесені діти середнього та старшого дошкільного віку (7,93 % і 10,74 %), комунікативно-мовленнєві потреби яких, як потреби, саме у вираженні думок недостатньо визначені; мотиви нестійкі, несамотійні, викликані або ігровими ситуаціями, або навчальними завданнями.

Мовлення не стало для них предметом спостереження, аналізу, рефлексії. Дошкільники вказують 4–5 із семи запропонованих їм емоційних станів. Це стан становлення мовленнєвого мотиву.

До середнього рівня розвитку мотивів розповідання (третя група) віднесено 33,33 % і 30,38 % дошкільників, у яких не виявлені мовленнєві мотиви, що спонукають розповідання; їхнє мовлення полімотивоване, потреби в комунікації не пов'язуються з мовленнєвим самовираженням. Вони з незначними помилками визначають 2–3 мімічних кодів емоційних станів, зображених на картинках.

До низького рівня розвитку операцій виникнення мотиву (четверта група) належать діти (58,01 % і 57,23 %), задоволення комунікативних потреб яких відбувається лише в немовленнєвих видах діяльності, зокрема в ігровій, трудовій, навчальній, руховій, образотворчій тощо. Діти трансформують свій задум у зовнішнє мовлення, не структуруючи його, тому їхні розповіді можуть мати такий вигляд: «Дівчинка... Книжка... Читати», у якій однослівні речення називають суб'єктів, або об'єкти, або дії. Вони можуть виявляти лише одну із запропонованих емоцій, оскільки операції розуміння мімічних кодів емоційних станів людей в них не сформовані й потребують подальшого розвитку. У процесі розповідання за картинками в дошкільників виявляється явище індикації: не називаючи предмета чи об'єкта, вони вказують на нього за допомогою жестів. Діти часто відмовляються скласти розповіді, не виявляють інтересу до цього процесу.

Середні кількісні показники стану розвитку операцій мовленнєвих мотивів у дітей середнього й старшого дошкільного віку представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Середні кількісні показники стану розвитку операцій мовленнєвих мотивів у дітей середнього й старшого дошкільного віку

Кр ите -рій	Показники	Одиниці аналізу	Методи й методики дослідження	Вікові групи дітей		Pd ³	
				Середній дошкіль- ний вік	Стар ший дошкі- ль- ний вік		
Мотиваційно-інтенційний	Самостійні мотивів	Мовленнєва операція (навичка) Мовленнєва здатність	Операції самостійного управління своєю мотивацією	Методика діагностування операцій виникнення мовленнєвих мотивів	3,6 ¹ ±2,10 ²	4,5±2, 45	p>0,0 5
	Стійкість мотивів	Здатність незмінного, інтенсивного інтересу до процесу розповідання	(Л. О. Калмико ва)		4,5±2,19	5,0±2, 45	p>0,0 5
	Соціальна спрямован ість мовленнєв их мотивів	Операції контактуванн я з учасниками освітнього процесу	Гейдельбергськ ий тест (Х. Грим, Х. Шелер) Субтест Взаємозв'язок вербальної і невербальної інформації		8,0±3,45	8,4±2, 90	p>0,0 5

Примітка: ¹ – середнє арифметичне (M);

² – стандартне відхилення (Sd);

³ – вірогідність помилкового судження про відмінності порівняльних середніх (Pd).

Отримані в експерименті психологічні й психолінгвістичні дані дали змогу перевірити наше припущення, що ймовірні рівні розвитку мотивів розповідного мовлення дітей середнього й старшого дошкільного віку істотно не відрізнятимуться між собою та переконатися в правильності припущеної думки. Це стало підставою для проведення спеціально організованого – цілеспрямованого формування в дітей дошкільного віку мовленнєвих мотивів створювати розповіді, починаючи з чотирирічного віку.

Серед дошкільників, які брали участь у констатувальному експерименті, було виділено чотири групи – 2 експериментальних (ЕГ) та 2 контрольних (КГ). До першої експериментальної групи віднесено 62 дітей середнього дошкільного віку, до другої – 61 дитина старшого дошкільного віку, які в однаковій мірі представлені за рівнями розвитку мовленнєві мотиви.

Оскільки результати констатувального експерименту не виявили статистично значущих відмінностей між рівнями розвитку мовленнєвих мотивів у дітей, то формування первинних розповідних операцій в дітей середнього та старшого дошкільного віку здійснювалося за спільною програмою. У дітей середнього дошкільного віку відбувалося формування лише розповідних операцій, а в дітей старшого дошкільного віку – операцій та дій.

Психодидактична технологія розвитку мовленнєвої мотивації в дітей дошкільного віку

На першому етапі формування в дітей дошкільного віку операцій розповідання, відбувався розвиток мотивів розповідного мовлення з урахуванням їхніх індивідуальних та вікових особливостей, що передбачено психотехнологією. Було застосовано серію психодидактичних заходів у формі мовленнєвих ігор, занять, тренінгів та інших форм у єдності із описаними психотехніками (Кролівець Ю., 2020: с. 173-177).

Цілеспрямований розвиток у дітей розповідної смислоформувальної мотивації передбачав три етапи: 1 етап – виникнення пізнавальних мотивів, що базувалося на зацікавленні дітей до майбутньої розповіді (бесіда, ігрові форми роботи, що містять змагальний мовленнєвий мотив) та налаштуванні на цей вид діяльності (дидактична гра); 2 етап – підкріплення та посилення мовленнєвої мотивації (чергування різних видів діяльності при застосуванні методу оцінки та активізації пошукової діяльності дітей); 3 етап – мотивація досягнення (побудова розповідей та оцінка дитячих історій самими дітьми).

Формування в дітей середнього дошкільного віку мотивів побудови розповідей здійснювалося в процесі реалізації завдань, а саме: надання дітям середнього дошкільного віку зразків розповідного мовлення, формування мотиваційної установки на взаємодію в групі дітей та активізація в них інтересу до процесу розповідання; актуалізація в дошкільників через гру соціально спрямованих мотивів, формування потреби в мовленнєвому самовираженні й самоактуалізації, щоб ляльки, тварини зрозуміли, про що їм розповідають діти.

Інтерес розглядався як емоційне переживання пізнавальної потреби. Його формування відбувалося за допомогою інтерактивних психотехнік: «Мікрофон» та «Бесіда-діалог», у процесі яких діти розмірковували про те, для чого люди та діти говорять, складають розповіді, історії. Для формування соціальних потреб використовувалися такі завдання як: «Намалюємо зміст зображеного сюжету і розкажемо завтра діткам, яких сьогодні не було в садочку», «Створимо серію власних зображень для малят, батьків», а з метою розвитку мовленнєвих мотивів актуалізувалися ігрові змагальні потреби («Хто назве більше зображених предметів на картинці?», «Хто перший продовжить речення?»).

Оскільки процес розповідання виконує функцію впливу на поведінку чи емоційний стан слухача та має зворотній зв'язок у вигляді схвалення/несхвалення, заохочення, ігнорування, здивування та ін., виникала потреба врахування технологією роботи з формування в дошкільників соціально спрямованих мотивів, які включають в себе контактування з учасниками

освітнього процесу. Для розвитку соціальних мотивів використовувалися прийоми колективного відгадування міміки ведучого, відгадування емоційного стану психолога за його інтонацією, складання розповіді за серією сюжетних картинок.

Формування в дітей старшого дошкільного віку самостійних, пізнавально спрямованих та стійких мовленнєвих мотивів, реалізовувалася через такі завдання: 1) розвиток мотивів смислоформування, внутрішнього структурування власних думок, емоцій для їх відтворення; 2) розвиток стійких смислоформувальних мотивів розповіді; розвиток позитивного ставлення до створення висловлювання, розвиток особистісних мотивів самовираження.

У дітей старшого дошкільного віку ці мотиви виформовувалися завдяки психотехнікам актуалізації мотивів-стимулів, що породжують позитивні емоції. Дітей залучали до ігрової діяльності, де переможець міг отримати матеріальний або ідеальний предмет, заради якого здійснювалася мовленнєва операція, наприклад: їм пропонувалося скласти повну розповідь за картинками, не пропустивши жодної картинки й стати капітаном чарівного корабля; бути найточнішим у побудові висловлювання й отримати приз; придумати закінчення розповіді й стати королем іграшкового королівства. За допомогою цих психотехнік розвивалося позитивне ставлення дошкільників до мети, завдань і змісту майбутнього висловлювання, до використання мовного матеріалу, який підлягав оволодінню.

Для забезпечення розвитку в дітей пізнавальних і навчальних мотивів, мотиву смислоформування, який здатний збуджувати мовленнєві процеси дошкільника, застосовувалася інструментальна психотехніка, суть якої полягала в тому, що засвоєння нового – усвідомленого – ставлення дітей до власного мовлення, до осмисленого формулювання своїх думок відтепер виступало метою навчально-мовленнєвої діяльності, опосередкованої стійким мотивом мовленнєвого самовираження й позитивного емоційного спілкування з дорослим. Таким чином цей мотив перетворювався на мету (дії, пов'язані з пізнанням), завдяки чому з'являвся й пізнавальний мотив.

Із метою забезпечення розвитку мотивації смислоформування, використовувалися прийоми: а) пояснення – розкриття важливості правильного, зрозумілого іншим, мовлення в різних професіях людини (диктор телебачення, відеоблогери дитячих каналів, продавець-консультант, вихователь, лікар та ін.); б) знімання відео, де діти виконували роль блогера, який мав розповісти іншим слухачам якусь цікаву історію; в) заохочення дітей – позитивне емоційне реагування на зв'язно побудовані ними висловлювання і г) оцінка дитячих розповідей. Психолог звертав увагу на переваги висловлювань тих дітей, які є зразковими й на які потрібно орієнтуватися (влучний початок, послідовний виклад подій, доречно підібрані слова, зрозуміле для всіх слухачів закінчення розповіді, інтонаційно виразне передавання сюжету). Здійснювалося залучення дошкільників до оцінки розповідей їхніх товаришів за допомогою навідних запитань: «Чи про все розказав...?», «Можна сказати, що всі події, намальовані на картинках, в розповіді представлені по черзі?», «Чи схожа розповідь товариша на цікаву історію? Поясніть чому?», «Як Ви вважаєте, розповідь (ім'я дитини) була зрозумілою?» Чому? Про які події він (вона) не розповів (-ла)? Чи хотіли б ви, щось додати?» та ін.

Означений прийом сприяв також формуванню в старших дошкільників операцій аудіювання (вербального сприймання й розуміння), що зумовлено потребою не тільки зрозуміти мовленнєве висловлювання іншого мовця, а й виразити свою думку на основі розуміння почутого. Це вимагає від слухача, на думку І. О. Зимньої, миттєвої аналітико-синтетичної обробки всього матеріалу і утримання його результатів в оперативній пам'яті. Необхідність висловити свою думку означає підключення до процесу слухання підготовчих фаз процесу говоріння і, зокрема, з'ясування того, що і як сказати. Цей момент фіксує ніби «паралельність» слухання і початкових фаз власного говоріння, які реалізуються у внутрішньому мовленні (Зимняя И., 1997: с. 88).

Враховуючи, що мотиваційна сфера й мотивація – це «стрижень особистості», в якій наявні такі властивості як: направленність, ціннісні орієнтації, установки, соціальне очікування, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики (Зимняя И., 1997: с. 253), ми

передбачили таке: для того, щоб дитина активно включилася в навчальну комунікацію, виявляла смислоформувальні (що саме сказати) і смислоформульовальні (як саме сказати) мотиви, підбиралися завдання, які були не лише зрозумілими їй, а й внутрішньо прийнятими нею, тобто знаходили позитивний емоційний відгук, стимулювали бажання розповідати, ставали особистісно значущими для неї. Наявність у дитини позитивної навчальної мотивації, на думку дослідників, є основою ефективності навчального процесу (Дзюбка Л. & Гриценюк Л., 2011: с. 7).

Психотехніки розвитку мотивів побудови розповідей в дітей дошкільного віку

«Хто назве більше зображених предметів на картинці?»

Мета: сформувати в дітей первинні операції виникнення мотивів побудови розповідей.

Психолог: «Дітки, ми поділилися на дві команди. Яка команда назве найбільше предметів, що зображені на картинці – та й отримає приз – чарівні наклейки» (картинка (Богуш А. & Гавриш Н., 2014) «У магазині іграшок. Подарунок на день народження»).

«Хто перший продовжить речення?»

Мета: розвивати в дошкільників операції мовленнєвого самовираження, самоактуалізації, активізувати інтерес до процесу розповідання.

Психолог: «Я почну складати речення за картинкою, а ваше завдання його продовжити».

Мовленнєвий матеріал:

Два горобчики...

На подвір'ї осінь, тому що...

Дітки одягнені...

На дереві...

Біля парку стоїть...

Вихователь розповідає діткам...

Знайди закінчення історії

Мета: сформувати в дітей інтерес до структури розповіді, розвивати операції мовленнєвого самовираження.

Психолог: «Дітки, перед вами лежать перемішані сюжетні картинки. Уважно розгляньте їх. Хто перший пояснить, з якої картинки починається історія, той буде ведучим наступних ігор».

«Відгадай міміку»

Мета: розвивати операції соціально спрямованих мотивів.

Хід гри: психолог роздає дітям карточки смайлів із зображенням різної міміки (сум, сміх, радість, здивування, гнів, плач). Психолог демонструє дітям власну міміку, а завдання дітей полягає в доборі відповідної карточки смайлу.

«Зобрази міміку»

Мета: розвивати операції соціально спрямованих мотивів.

Хід гри: Психолог демонструє дітям різноманітні мімічні коди емоцій і супроводжує це карточками із зображенням смайликів. Потім психолог пропонує дітям самостійно показати емоцію відповідно до запропонованого ним зображення смайла.

У результаті здійснення психокорекційних заходів в експериментальній групі середнє вибіркоче значення виділених нами показників мовленнєвих мотивів перевищує середній рівень розвитку в дітей дошкільного віку та достатній рівень розвитку в дітей старшого дошкільного віку й вірогідно відрізняється при $p \leq 0,05$ за t-критерієм Ст'юдента (див. табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння середніх балів стану розвитку операцій розповідного мовлення дітей дошкільного віку до та після формувального експерименту в ЕГ

Одиниці аналізу	Середній дошкільний вік (n=62)		Pd ³	Старший дошкільний вік (n=61)		Pd ³
	До ФЕ	Після ФЕ		До ФЕ	Після ФЕ	
	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	5,2 ¹ ±2,18 ²		9,2±3,14	p≤0,05	

За результатами контрольного експерименту, проведеного за методиками констатувального експерименту, було виокремлено чотири групи дітей з різними рівнями розвитку мовленнєвих мотивів (високий, достатній, середній, низький). Результати розвитку цих операцій у дітей ЕГ після формувального експерименту представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Результати розвитку операцій мовленнєвих мотивів дітей ЕГ після формувального експерименту за рівнями

Середній дошкільний вік (n=62)									
№	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	Рівні розвитку операцій мовленнєвих мотивів							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		n	%	N	%	n	%	n	%
1.	До ФЕ	1	1,61	5	8,06	20	32,25	36	58,08
2.	Після ФЕ	12	19,35	16	25,80	22	35,50	12	19,35

Старший дошкільний вік (n=61)									
№	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	Рівні розвитку операцій мовленнєвих мотивів							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		n	%	N	%	n	%	n	%
1.	До ФЕ	1	1,63	6	9,83	19	31,14	35	57,39
2.	Після ФЕ	15	24,59	27	44,26	14	22,96	5	8,19

Дані табл. 4 переконливо свідчать, що значно змінилися співвідношення дітей за рівнями порівняно з даними констатувального експерименту: на 17,74 % у дітей середнього й 22,96 % у дітей старшого дошкільного віку збільшився показник *високого рівня* розвитку мовленнєвих мотивів; на 17,74 % у дітей середнього та 34,43 % у дітей старшого дошкільного віку – показник *достатнього рівня* розвитку; на 3,25 % кількісно збільшився *середній рівень* розвитку мовленнєвих мотивів середніх груп ЗДО та на 8,18 % цей рівень зменшився в дітей старших груп ЗДО за рахунок переходу певної кількості дітей до другої групи; на 38,73 % у дітей середнього і 49,2 % у дітей старшого дошкільного віку зменшився показник *низького рівня* розвитку мотивів розповідання.

На етапі контрольного експерименту також порівнювалися результати стану розвиненості мовленнєвих мотивів дітей експериментальної групи, де здійснювалося цілеспрямоване формування операцій мотивів розповідання під впливом психодидактичної технології, та контрольної групи, де такого, спеціально організованого розвивального, впливу не здійснювалося.

Різницю в середніх балах стану виникнення мовленнєвих мотивів у дітей експериментальної та контрольної груп після формульованого експерименту представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Порівняння середніх балів стану розвитку операцій мотивів розповідання в дітей ЕГ і КГ після впровадження психодидактичної технології

Одиниці аналізу	Середній дошкільний вік		Pd ³	Старший дошкільний вік		Pd ³
	ЕГ (n=62)	КГ (n=64)		ЕГ (n=61)	КГ (n=60)	
	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	9,2 ¹ ±3,14 ²		5,2±2,61	p≤0,05	

Як засвідчує табл. 5, після впровадження експериментальних психотехнологій середні значення показників розвитку мовленнєвих мотивів в дітей середнього та старшого дошкільного віку експериментальних груп істотно збільшилися порівняно з дітьми контрольних груп, де використовувалися традиційні психотехнології, що підтверджує критичне значення *t*-критерія Стьюдента при рівні значущості: p≤0,05.

Для перевірки ефективності здійснених психолінгводидактичних впливів порівнювалися також і рівні сформованості мотивів побудови розповідей дітей дошкільного віку з ЕГ та КГ до та після впровадження експериментальних та традиційних психотехнологій, які представлено в табл. 6.

Таблиця 6

Порівняльна характеристика сформованості мовленнєвих мотивів у дітей дошкільного віку ЕГ та КГ після впровадження експериментальних та традиційних психотехнологій

Середній дошкільний вік									
№	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	Рівні розвитку операцій мовленнєвих мотивів							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		n	%	N	%	n	%	n	%
1.	ЕГ (n=62)	12	19,35	16	25,80	22	35,50	12	19,35
2.	КГ (n=64)	3	4,68	9	14,06	15	23,44	37	57,82

Старший дошкільний вік									
№	Операції виникнення мовленнєвих мотивів	Рівні розвитку операцій мовленнєвих мотивів							
		Високий		Достатній		Середній		Низький	
		n	%	N	%	n	%	n	%
1.	ЕГ (n=61)	15	24,59	27	44,26	14	22,96	5	8,19
2.	КГ (n=60)	5	8,34	10	16,67	20	33,33	25	41,66

Із табл. 6 помітно, що у дітей КГ показники розвитку мовленнєвих мотивів значно відрізняються від показників дітей ЕГ та залишаються майже на тому рівні розвитку, який зафіксовано на констатувальному експерименті.

Результати дослідження показали, що у дітей досить легко викликати пізнавальні мотиви, які базуються саме на зацікавленні дітей процесом розповідання. Позитивний інтерес до мовленнєвого висловлювання у дітей спонукали ігрові форми роботи, які містять змагальний мотив. Найефективнішими прийомами розвитку мовленнєвих мотивів є ті в яких дитина вживається в цікаву для неї роль: роль блогера, продавця-консультанта тощо. Порівняння

показників мовленнєвих мотивів дітей експериментальної і контрольної груп засвідчило розвивальний ефект, отриманий в результаті застосування психодидактичної технології та відповідних психотехнік стосовно формування операцій мовленнєвих мотивів у експериментальній групі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в процесі проведеного дослідження здійснено кількісну та якісну характеристику сформованості мотивів побудови розповідей у дітей дошкільного віку. Виявлено, що мотиви в дітей несамостійні, нестійкі, викликані іншими видами діяльності. Однак розроблена психотехнологія та комплекс інших розвиваючих заходів позитивно впливають на розвиток означеного феномену, а саме: нестійкі, несамостійні мотиви розповідного мовлення дітей змінюються на стійкі, самостійні й соціально спрямовані на реалізацію спілкування й навчально-мовленнєвої діяльності; у дошкільників виникає прагнення до мовленнєвого самовираження; усвідомлений образ передбачуваного (бажаного) результату розповіді стає усвідомленою метою, яка починає спрямовувати їхні мовленнєві процеси; у дітей старшого дошкільного віку з'являються елементи смислоформування – довільної та усвідомленої реалізації мотивів-цілей.

Відомо, що мотив є першим етапом в структурі утворення мовленнєвого висловлювання, тому без нього «не буває цілеспрямованої мовленнєвої активності» (Kalmykova L. et al., 2019). Ці твердження та майже відсутність досліджень в означеній галузі дає підстави стверджувати про доцільність та необхідність подальших розробок психотехнологій розвитку мовленнєвих мотивів у дітей дошкільного віку з застосуванням нових принципів, форм та методів роботи.

Список використаних джерел і літератури

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. (2014). Запрошуємо до розмови. Розповідання за сюжетними картинами. Київ: Генеза. 48 с.
2. Выготский Л. С. (2011). Мышление и речь. Москва: АСТ: Астрель. 637 с.
3. Дзюбко Л. В., Гриценюк Л. І. (2011). Діагностика навчальної мотивації. Київ: Шкільний. світ. 128 с.
4. Засекіна Л. В., Засекін С. В. (2008). Психолінгвістична діагностика. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 188 с.
5. Зимняя И. А. (1997). Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс. 480 с.
6. Калмикова Л. О. (2011). Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Дис. д-ра психол. наук. Київ.
7. Калмикова Л. О. (2016). Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ: Видавничий дім «Слово». 384 с.
8. Калмикова Л. О. (2008). Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку. Київ: Фенікс. 497 с.
9. Кролівець Ю. В. (2020). Психологічні особливості розвитку розповідного мовлення дітей дошкільного віку. Дис. доктора філософії. Переяслав. 332 с.
10. Леонтьев А. А. (1974). Лекция как обращение. Москва: «Знание» РСФСР. 39 с.
11. Kalmykova L., Volzhentseva I., Kharchenko N., & Mysan, I. (2019). Без мотиву не буває цілеспрямованої мовленнєвої активності: своєрідність дитячих монологічних висловлювань. *PSYCHOLINGUISTICS*, 25(1), 107-146. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-107-146>.
12. Попиченко С. С. (2016). Психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери дітей старшого дошкільного віку. В. Г. Кузь (Ред.). *Вісник науково-дослідної лабораторії «Василь Сухомлинський і школа XXI століття»*. № 10. С. 127–132.
13. Омері І., Міщенко А., Шолох Д., Шолох К. (2016-2017). Особливості мотивації навчання дітей дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки*. № 18. С. 4.
14. Остолош К. І., Іванова В. В. (2018). Особливості формування мотиваційної готовності до навчання у дітей старшого дошкільного віку. Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах Євроінтеграції: Збірник тез доповідей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Мукачево, 25-26 жовтня 2018 року). С. 276–278.

References

1. Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2014). *Zaprosuuiemo do rozmovy. Rozpovidannia za siuzhetnymy kartynamy* [We invite you to a conversation. Storytelling based on the pictures]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
2. Vygotskij, L. S. (2011). *Myshlenie i rech* [Thought and Language]. Moskva: AST: Astrel [in Russian].
3. Dziubko, L. V., & Hrytseniuk, L. I. (2011). *Diahnostyka navchalnoi motyvatsii* [Diagnostics of learning motivation]. Kyiv: Shkilnyi. svit [in Ukrainian].

4. Zasiékina, L. V., & Zasiékin, S. V. (2008). *Psyhholinhvistychna diahnostryka [Psycholinguistic diagnostics]*. Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
5. Zimnyaya, I. A. (1997). *Pedagogicheskaya psihologiya [Pedagogical psychology]*. Rostov-na-Donu: Feniks [in Russian].
6. Kalmykova, L. O. (2011). *Psyhholohiia rozvytku movlennievoi diialnosti ditei doshkilnoho viku [Developmental psychology of preschooler's speech activity]*. dis... dr. of psych. sciences: Kyiv [in Ukrainian].
7. Kalmykova, L. O. (2016). *Formuvannya u ditei starshoho doshkilnoho viku movlennievoi diialnosti: diahnostryko-rozvyvalnyi kompleks [Formation of speech activity in children of senior preschool age: diagnostic and developmental complex]*. Kyiv: Vydavnychi dim «Slovo» [in Ukrainian].
8. Kalmykova, L. O. (2008). *Psyhholohiia formuvannya movlennievoi diialnosti u ditei doshkilnoho viku: monohrafiia [Psychology of formation speech activity in children and preschoolers]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
9. Krolivets, Yu. V. (2020). *Psyhholohichni osoblyvosti rozvytku rozpovidnoho movlennia ditei doshkilnoho viku [Psychological features of the narrative speech development in preschool children]*. Dys. doktora filosofii. Pereiaslav [in Ukrainian].
10. Leontev, A. A. (1974). *Lektsyia kak obrashchenye [Lecture as an appeal]*. Moskva: «Znanye» RSFSR [in Russian].
11. Kalmykova, L., Volzhentseva, I., Kharchenko, N., & Mysan, I. (2019). *Bez motyvu ne buvaie tsilespriamovanoi movlennievoi aktyvnosti: svoieridnist dytiachykh monolohichnykh vyslovliuvan [There is no Target Oriented Speaking Activity without Motivation: Peculiarities of Children's Monologues Expressions]*. *PSYCHOLINGUISTICS*, 25(1), 107–146. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-1-107-146>.
12. Popychenko, S. S. (2016). *Psyhholohichni osoblyvosti rozvytku motyvatsiinoi sfery ditei starshoho doshkilnoho viku [Psychological features of the development of the motivational sphere of older preschool children]*. V. H. Kuz (Red.). *Bulletin of the Research Laboratory «Vasyl Sukhomlynsky and the School of the 21st Century» – Bulletin of the Research Laboratory «Vasyl Sukhomlynsky and the School of the 21st Century»*, 10, 127–132 [in Ukrainian].
13. Omeri, I., Mishchenko, A., Sholokh, D., & Sholokh, K. (2016-2017). *Osoblyvosti motyvatsii navchannia ditei doshkilnoho viku [Peculiarities of motivation of preschool children's learning]*. *The Bulletin of Psychology and Pedagogy – Bulletin of Psychology and Pedagogy*, 18, 4 [in Ukrainian].
14. Ostolosh, K. I., & Ivanova, V. V. (2018). *Osoblyvosti formuvannya motyvatsiinoi hotovnosti do navchannia u ditei starshoho doshkilnoho viku [Peculiarities of Formation of Motivational Readiness for Learning in Senior Preschool Children]*. *Education and formation of competitiveness of specialists in the context of European integration: Zbirnyk tez dopovidei za materialamy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (m. Mukachevo, 25-26 zhovtnia 2018 roku) [Education and formation of competitiveness of specialists in the context of European integration: Collection of abstracts based on the materials of the II International Scientific and Practical Conference (Mukachevo, October 25-26, 2018)]*, 276–278 [in Ukrainian].